

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgr Iwony Mstowskiej

„Zasoby pracy jako czynnik rozwoju regionalnego i lokalnego w województwie opolskim”

**napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Janusza Słodczyka, w Instytucie
Ekonomii i Finansów, Uniwersytetu Opolskiego**

1. Podstawa prawna sporządzenia recenzji

Podstawą prawną opracowanej recenzji jest pismo z dn. 6.07.2023 Pana prof. UO dr hab. Dariusza Walencika Przewodniczącego Rady Naukowej Uniwersytetu Opolskiego. Praca doktorska pt. *„Zasoby pracy jako czynnik rozwoju regionalnego i lokalnego w województwie opolskim”* została przygotowana na podstawie wymagań określonych w art. 13 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. 2017 poz. 1789 z późn. zm). W związku z powyższym recenzja została opracowana zgodnie z wymogami ww. ustawy oraz kryteriami stawianymi rozprawom doktorskim tj. czy stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie naukowej oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Sformułowane kryteria determinują strukturę recenzji, w której skoncentrowano się na ocenie wyboru tematu, celach i hipotezach badawczych, wykorzystywanych metodach badawczych, zakresie merytorycznym oraz formalnej stronie rozprawy.

2. Przedmiot recenzji

Dysertacja będąca przedmiotem recenzji obejmuje 373 stron, w tym wstęp (s. 4-8), siedem rozdziałów (s. 9-350), podsumowanie i wnioski (s. 351-356) oraz wszystkie wymagane spisy. Jest to rozprawa o charakterze teoretyczno-empirycznym, w której obok rozważań pojęciowo-teoretycznych dotyczących istoty, typologii, determinant rozwoju regionalnego i lokalnego oraz zasobów pracy, ważne miejsce zajmuje część badawcza, w której Autorka dokonała diagnozy sytuacji na rynku pracy województwa opolskiego na tle innych województw, a także przeanalizowała i oceniła zależności pomiędzy zasobami pracy a rozwojem regionu oraz rozwojem poszczególnych gmin województwa opolskiego.

3. Ocena wyboru tematu

Podjęty przez Autorkę temat zapowiada interesujący problem naukowo-badawczy, zarówno w aspekcie teoretycznym, jak i aplikacyjnym, pomimo tego, że był on wielokrotnie wcześniej podejmowany przez innych badaczy. Rosnące znaczenie regionów w rozwoju społeczno-gospodarczym oraz szczególna rola kapitału ludzkiego w tym procesie stanowi o konieczności podejmowania rozważań w tym obszarze. Zdolności adaptacyjne regionów do zmieniających się warunków technologicznych, gospodarczych, społecznych determinują ich obecną i przyszłą sytuację, na co bezpośredni wpływ ma ich prawidłowe rozpoznanie i ocena.

Podjęta problematyka ma także ważny walor poznawczy. Pozwala przede wszystkim wskazać uwarunkowania oraz bariery rozwoju regionalnego i lokalnego, ze szczególnym uwzględnieniem roli zasobów pracy w tych procesach. Biorąc pod uwagę obserwowany proces transformacji cyfrowej gospodarek i społeczeństw, bezpośrednio powiązany ze zmianami technologicznymi, w tym czwartą rewolucją przemysłową, jakość zasobów pracy, a szczególnie poziom kompetencji cyfrowych społeczeństwa, stanowi kluczowy element wpływający na możliwości skutecznego wdrażania zmian. Przyjęty okres badawczy (lata 1989-2020) pozwala na prześledzenie zmian, jakie zachodziły w okresie transformacji polskiej gospodarki.

Prowadzone w pracy rozważania mają także ważne znaczenie praktyczne, choć ich potencjał nie został w pełni wykorzystany. Podjęcie tego tematu pozwala na formułowanie wniosków i rekomendacji w zakresie polityki regionalnej i lokalnej, a szczególnie polityki rynku pracy. Prowadzone analizy dotyczące regionu o niekorzystnych uwarunkowaniach demograficznych (depopulacja, starzenie się ludności, migracje), które znacząco wpływają na

sytuację na rynku pracy, a w konsekwencji na poziom rozwoju społeczno-gospodarczego, potwierdzają konieczność wdrażania bardziej skutecznych działań, zarówno na poziomie regionalnym, jak i lokalnym, gdyż procesy te mogą stanowić obszar silnych napięć społecznych.

W mojej ocenie dokonany przez Doktorantkę wybór obszaru badawczego w pełni spełnia wymagania stawiane w tym zakresie rozprawom doktorskim. Treść rozprawy jest zgodna z tytułem.

4. Ocena kompletności celów i hipotez badawczych

Procedurę badawczą przyjętą w dysertacji należy uznać za poprawną i właściwą dla obszaru nauk społecznych. W rozprawie przedstawiono problem badawczy dotyczący „*próby określenia zależności między zmianami zachodzącymi w wielkości i strukturze zasobów pracy a rozwojem regionalnym i lokalnym województwa opolskiego*” (s. 5), a następnie sformułowano hipotezy badawcze, mające przy tym wpływ na konstrukcję procesu badawczego i układ całej rozprawy. Hipoteza główna, choć ważna jest dość ogólnikowa: „*zasoby pracy i zmiany zachodzące w ich strukturze determinują rozwój regionu*” i właściwie nie wymaga weryfikacji. Bardziej interesujące wydają się hipotezy cząstkowe, choć niektóre sformułowania (dotyczące hipotezy pierwszej i czwartej) w opinii recenzenta są dyskusyjne:

1. Potencjał endogeny regionu kształtuje ilość i strukturę zasobów pracy w regionie.
2. Lokalne zasoby pracy determinują lokalne i regionalne procesy rozwoju.
3. Nieustabilizowany rynek pracy stanowi barierę rozwoju społeczno-gospodarczego.
4. Jednostki administracyjne kraju nie pokrywają się z faktycznymi obszarami rynków pracy.

W odniesieniu do pierwszej hipotezy cząstkowej dyskusyjne w mojej opinii jest stwierdzenie, że potencjał endogeny kształtuje (...) zasoby pracy. Zgodnie z definicją przedstawioną w Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego (s. 118) „Potencjał endogeniczny - to specyficzna dla danego obszaru (regionu, powiatu, gminy, obszaru powiązanego funkcjonalnie) cecha, która może być podstawą jego dalszego rozwoju (przynosząc korzyści społeczne i ekonomiczne) nie tylko ze względu na obiektywnie korzystne uwarunkowanie, które stanowi, ale często także ze względu na fakt odróżniania danego obszaru od jego sąsiedztwa”. A zatem zasoby pracy stanowią jeden z zasobów endogeny regionu, a w

szerszym ujęciu kapitał ludzki to jeden z czynników/rodzajów potencjału endogennego. W oparciu o określone wskaźniki społeczno-demograficzne oraz ekonomiczne powiązane z kapitałem ludzkim możliwa jest ocena potencjału endogennego regionu. Stąd, być może, wskazane byłoby przeformułowanie tej hipotezy (zmiana szyku zdania). Ponadto w kontekście zasobów pracy warto uwzględnić jego wielkość a nie ilość.

W mojej opinii ostatnia hipoteza nie oddaje w pełni, skądinąd interesujących i wartościowych wniosków dotyczących wpływu otoczenia na potencjał poszczególnych gmin województwa opolskiego. Szkoda, że Autorka nie wykazała się większą odwagą i nie uszczegółowiła tej hipotezy.

Przyjęte hipotezy znalazły potwierdzenie w celu głównym pracy za jaki uznano *„kwantyfikację i próbę oceny wpływu zmian w wielkości i strukturze zasobów pracy na rozwój lokalny i regionalny w województwie opolskim”* oraz celach cząstkowych. Cele zostały sformułowane poprawnie (s. 5), a następnie zrealizowane.

5. Ocena wykorzystanych metod badawczych i źródeł informacji

W pracy wykorzystano różne metody badawcze, zarówno ilościowe, jak i jakościowe. W części teoretycznej Autorka skupiła się na studiach literaturowych (156 pozycji), wykorzystanych przy opracowaniu i przedstawieniu podstawowych pojęć, klasyfikacji, teorii i koncepcji rozwoju regionalnego i lokalnego oraz zagadnień z obszaru rynku pracy. Kwerenda literatury obejmowała publikacje polskich autorów, w tym monografie, artykuły naukowe, jak również opracowania i analizy różnych ośrodków badawczych, spośród których, co zaskakujące, większość to opracowania sprzed 20-30 lat. Niestety, Autorka nie wykorzystwała dorobku światowego (tylko dwie publikacje anglojęzyczne z roku 1972 i 1975), co znacząco ogranicza walory niniejszej dysertacji. W mojej opinii dobór merytoryczny źródeł bibliograficznych budzi zastrzeżenia, szczególnie biorąc pod uwagę dynamikę zmian zachodzących we współczesnych gospodarkach, bezpośrednio lub pośrednio wpływających na wielkość i strukturę zasobów pracy, a w konsekwencji rozwój lokalny i regionalny. Uwzględniając podjętą w dysertacji problematykę jest dla mnie niezrozumiałe dlaczego Autorka pominęła analizę dokumentów strategicznych, szczególnie dotyczących województwa opolskiego (np. Strategie Rozwoju województwa opolskiego, Regionalną Strategię Innowacji, czy Program Specjalnej Strefy Demograficznej w województwie opolskim).

Realizacja zadań w części empirycznej wymagała pozyskania odpowiednich danych statystycznych. Na podkreślenie zasługuje próba przeprowadzenia badań uwzględniających cały okres transformacji, począwszy od roku 1989, pomimo wielu problemów związanych z pozyskaniem oraz możliwościami porównywania odpowiednich danych. Autorka zdecydowała się oprzeć przede wszystkim na wynikach Narodowych Spisów Powszechnych z roku 1988, 2002, 2011 oraz innych danych statystycznych opublikowanych przez GUS. Jako źródła danych statystycznych, we wstępie wskazała również opracowania MEN, MNiSW, czy dane pochodzące z Eurostat. Niestety, nie zostały one uwzględnione w treści pracy ani w bibliografii.

Pozytywnie oceniam dobór i zastosowanie w dysertacji metod statystycznych i taksonomicznych, a szczególnie wielowymiarowej analizy porównawczej z wykorzystaniem taksonomicznego miernika rozwoju (TMR) Z. Hellwiga oraz modelu potencjału w prowadzonych badaniach rozwoju społeczno-gospodarczego województw Polski i gmin województwa opolskiego.

6. Ocena zawartości merytorycznej oraz struktury pracy

Układ pracy, składającej się z siedmiu rozdziałów oraz wstępu i zakończenia, jest logiczny i spójny, podporządkowany celom i hipotezom badawczym. Podejmowane są w nich różne aspekty wykorzystywania zasobów pracy na poziomie regionalnym i lokalnym, ze szczególnym uwzględnieniem relacji zachodzących pomiędzy zasobami pracy a rozwojem społeczno-gospodarczym w ujęciu lokalnym i regionalnym.

We wstępie Autorka zawarła uzasadnienie wyboru tematu, cele oraz hipotezy badawcze, wskazała metody badawcze oraz wykorzystane materiały źródłowe, a następnie dokonała krótkiej charakterystyki treści przedstawionych w poszczególnych rozdziałach dysertacji.

Pierwszy rozdział pracy poświęcony został przybliżeniu ogólnych pojęć związanych z regionem (pkt. 1.1.) rozwojem regionalnym i lokalnym (pkt. 1.2), jego uwarunkowaniami i barierami (pkt. 1.3). Warto byłoby zadbać, aby czynnikom i barierom poświęcić równie dużo uwagi, brak odpowiednich proporcji w tym punkcie jest zauważalny. W dalszej części rozdziału Autorka przedstawiła teorie rozwoju regionalnego, które zgodnie z zapowiedzią w tytule (*Teorie rozwoju regionalnego wobec problemów rynku pracy*) powinny, w mojej opinii, koncentrować się na uchwyceniu zależności pomiędzy tymi dwoma elementami. Czytając tą część rozprawy odnosi się wrażenie przypadkowego, słabo przemyślanego doboru teorii, modeli i koncepcji rozwoju regionalnego. Autorka dokonuje ich przeglądu, choć nie wiadomo na podstawie jakich

kryteriów. Brak przy tym krytycznej analizy prezentowanych treści, jakiegokolwiek komentarza, dokonania samodzielnej ich oceny przez badaczkę. Nie mogę również zgodzić się na zamienne stosowanie pojęć: teoria, koncepcja, model – w mojej ocenie nie są to synonimy, choć dość często w taki sposób stosowane.

W drugim rozdziale przedstawiono najważniejsze pojęcia, klasyfikacje oraz teorie związane z rynkiem pracy. W mojej opinii to ważna część rozprawy, choć warto byłoby przemyśleć jej strukturę. Doktorantka rozpoczęła rozważania od definicji kapitału ludzkiego i zasobów pracy (pkt. 2.1), które stanowią jeden z komponentów rynku pracy, a który definiuje dopiero w następnym punkcie (2.2.). W kolejnej części rozdziału Autorka przedstawiła czynniki wpływające na popyt i podaż pracy. Doceniam, że ze względu na podjętą w dysertacji problematykę, skupiła się głównie na stronie podażowej, jednak ujęcie prezentowanych uwarunkowań budzi pewne zastrzeżenia. Czytając tą część rozprawy odnosi się wrażenie, że Autorka „zatrzymała” się na latach 2000. - wspomina o globalizacji, ale nie uwzględnia jej najnowszych przejawów – globalizacji 4.0., pisze o zmianach technologicznych, ale pomija czwartą rewolucję przemysłową, robotyzację, automatyzację, rozwój sztucznej inteligencji itp., bezpośrednio wpływających na rozwój lokalny i regionalny oraz sytuację na rynku pracy. Z kolei Autorka poświęca nieproporcjonalnie dużo miejsca procesom integracji Polski z UE, które to procesy były znaczące, ale w przeszłości. Odwołując się do literatury (W. Kwiatkowska, 2007), Autorka wskazuje m.in. na korzyści wynikające z otwierania się europejskiego rynku pracy i możliwości migracji Polaków. Oczywiście, to słuszne spostrzeżenia, ale zupełnie nieprzystające do roku 2023 (czy 2020 – kończącego okres badawczy ujęty w rozprawie), kiedy Polska od kilku lat staje się krajem imigracji m.in. za sprawą napływu pracowników z Ukrainy, którzy wypełniają lukę na polskim rynku pracy. W pkt. 2.3. Doktorantka przedstawiła wybrane teorie rynku pracy, choć i w tym punkcie brakuje przemyślanego kryterium ich doboru w kontekście podjętej w rozprawie problematyki. Za najbardziej wartościowy w tym rozdziale uznaję ostatni punkt, bezpośrednio eksponujący związek pomiędzy kapitałem ludzkim a rozwojem społeczno-gospodarczym. Szkoda, że Autorka poświęciła tym rozważaniom tak mało uwagi i nie pokusiła się o wyrażenie własnych opinii – mogłyby one być ciekawe i wiele wniesić do pracy.

Rozdział trzeci stanowi charakterystykę uwarunkowań rozwoju województwa opolskiego. W kolejnych punktach opisano sytuację gospodarczą i demograficzną regionu, poruszono kwestie edukacyjne oraz prawno-polityczne. Ze względu na dalsze rozważania i analizy, rozdział ten jest potrzebny w pracy, niemniej jednak, w mojej ocenie, jest zbyt pobieżny i chaotyczny. Brak konsekwencji w sposobie przedstawiania danych w tabelach i na rysunkach

(różne zakresy czasowe oraz przestrzenne) oraz prowadzonych analizach utrudnia odbiór prezentowanych treści.

W pierwszej części rozdziału Autorka przedstawiła zmiany demograficzne zachodzące w regionie, które w istotny sposób determinują sytuację na rynku pracy. Walorem tego punktu jest odniesienie się do zmian liczby ludności z uwzględnieniem osób w wieku przedprodukcyjnym, produkcyjnym i poprodukcyjnym, co ma istotne znaczenie ze względu na podjętą w dysertacji problematykę.

W pkt. 3.4. zatytułowanym „Potencjał gospodarczy regionu” Autorka odniosła się m.in. do zmian wartości PKB, wskaźnika przedsiębiorczości oraz zmian w strukturze sektorowej gospodarki określając miejsce województwa opolskiego na tle kraju. Brakuje jednak uporządkowania prowadzonych rozważań, w przypadku wielu przytaczanych danych odnosi się wrażenie ich przypadkowości. Dla przykładu na stronach 123-127 Autorka przedstawia zmiany w poszczególnych sektorach gospodarki województwa opolskiego (głównie przemysłu), następnie na stronach 127-18 analizuje zmiany PKB, aby na kolejnych stronach analizować zmiany w strukturze sektorowej gospodarki.

Kolejny punkt 3.5. zatytułowany „*Uwarunkowania prawno-polityczne gospodarowania zasobami pracy,*” w mojej ocenie, w takiej formie niczego wartościowego nie wnosi do rozprawy. Autorka rozpoczęła rozważania od opisanie kolejnych ustaw związanych z rynkiem pracy, następnie odniosła się do zapisów Konstytucji, wspomniała o prawie wspólnotowym (w jednym zdaniu), a skończyła na przepisach zawartych w Kodeksie pracy. Należałoby się zastanowić nad strukturą tego punktu oraz prezentowanymi treściami wykazując związek odpowiednich regulacji z poziomem regionalnym (zgodnie z tytułem rozdziału – *Uwarunkowania gospodarki zasobami pracy w województwie opolskim*).

Pewne wątpliwości nasuwa także lektura pkt. 3.6. „*Uwarunkowania edukacyjne zasobów pracy w regionie*”, ponieważ treść nie odpowiada w pełni tytułowi. Autorka ograniczyła się tylko do analizy zmian dotyczących szkolnictwa wyższego, zupełnie pomijając kwestie związane ze szkolnictwem ogólnokształcącym oraz zawodowym, które w okresie transformacji przechodziło równie intensywne zmiany. Należy pamiętać, że kolejne reformy zupełnie zreorganizowały, a właściwie zdeorganizowały szkolnictwo zawodowe, czego konsekwencje m.in. w postaci braku specjalistów określonych zawodów i specjalności odczuwane były w kolejnych dekadach. Zbędne wydają się początkowe rozważania (s. 145), stanowiące powtórzenia treści prezentowanych we wcześniejszych częściach rozprawy. Na rys. 3.13 oraz 3.14 przedstawiono dane (tak należy domniemywać) dotyczące Polski, brakuje natomiast ich porównania z woj. opolskim (np. w ujęciu procentowym), w taki sam sposób, jak robiła to

Autorka w przypadku opisywania innych zagadnień. Ponadto, w ostatnim akapicie Autorka odnosi się do Strategii Lizbońskiej oraz pojęcia gospodarki opartej na wiedzy – zarówno sam dokument, jak i jego cele zostały zmodyfikowane i w latach 2010-2020 obowiązywała strategia Europa 2020, do której również należałoby się odnieść, aby zachować ciąg logiczny oraz chronologiczny. W mojej opinii odwoływanie się do nieaktualnych dokumentów strategicznych (np. s. 152, 153) wymaga zastosowania czasu przeszłego oraz stosownego komentarza, w przeciwnym razie czytelnik odnosi wrażenie, że Autorka nie zdaje sobie sprawy z zachodzących w kolejnych latach zmian oraz wdrażanych kolejnych dokumentów strategicznych.

Struktura oraz treści przedstawione w kolejnych dwóch rozdziałach są zbieżne, przy czym w rozdziale czwartym Autorka analizuje strukturę i dynamikę zasobów pracy województwa opolskiego na tle innych województw, natomiast w rozdziale piątym dokonuje analiz na poziomie lokalnym. Doktorantka odniosła się do liczby oraz wskaźników aktywności zawodowej, zatrudnienia, bezrobocia oraz ich struktury. Wskazana jest przy tym ostrożność m.in. w analizach bezrobocia, ze względu na różnice metodologiczne pomiędzy BAEL a bezrobociem rejestrowanym (o których Autorka wspomniała we wcześniejszej części rozprawy). Ważne, szczególnie ze względu na długoletnią tradycję migracyjną regionu oraz jej skutki, są rozważania prowadzone w pkt. 4.5. Pewien niedosyt związany jest z dość pobieżnym ich potraktowaniem, szczególnie w odniesieniu do sytuacji na rynku pracy. W rozdziale piątym Autorka prowadzi analizy na poziomie lokalnym, przy czym odwołuje się zarówno do powiatów, jak i gmin (wynika to głównie z braku odpowiednich danych na poziomie gmin), ale wprowadza również chaos. Zbędne wydają się analizy odwołujące się ponownie do poziomu województwa, które były przedmiotem rozważań w rozdziale wcześniejszym (np. s. 226-229).

Celem szóstego rozdziału było określenie pozycji województwa opolskiego oraz poszczególnych gmin w oparciu o syntetyczne miary rozwoju. Na początku przedstawiono założenia wielowymiarowej metody porównawczej (WAP) wykorzystanej w dalszej części rozdziału. Następnie przeprowadzona została procedura badawcza, której końcowym efektem było opracowanie rankingu województw według poziomu rozwoju w latach 1995-2002-2011-2020. Autorka zinterpretowała uzyskane wyniki, określając pozycję województwa opolskiego na tle innych regionów. Warto przy tym pamiętać, że uzyskane wyniki dla województwa mazowieckiego nie oddają w pełni rzeczywistego jego obrazu ze względu na wskaźniki dotyczące Warszawy. Ostatnia część rozdziału dotyczyła zróżnicowania rozwoju społeczno-gospodarczego na poziomie lokalnym – gmin województwa opolskiego oraz interpretacji uzyskanych wyników. Warto docenić, że Autorka zwróciła uwagę na niedoskonałości

zastosowanej metody, wynikające przede wszystkim z braku danych dotyczących rynku pracy na poziomie gmin.

Uzupełnieniem prowadzonych analiz był rozdział siódmy, którego celem, bezpośrednio odnoszącym się do tytułu dysertacji, było zbadanie relacji pomiędzy wielkością zasobów pracy a rozwojem regionalnym i lokalnym. Rozważania prowadzone w tym rozdziale domyka analiza szans i zagrożeń rozwoju regionu w kontekście prognoz demograficznych.

Ta część pracy (ostatnie dwa rozdziały) dowodzi rzetelności przeprowadzonych przez Autorkę badań oraz umiejętności logicznego wnioskowania. Nieco tylko brakuje większej śmiałości przy interpretacji uzyskanych wyników i własnej oceny Doktorantki. Rozdziały te stanowią oryginalny wkład Autorki do badanej problematyki, a przedstawione treści pozwoliły zweryfikować sformułowane we wstępie hipotezy badawcze.

W zakończeniu przedstawiono wartościowe i dojrzałe w swej treści wnioski, odnoszące się do sformułowanych we wstępie hipotez badawczych, które zostały pozytywnie zweryfikowane w toku przeprowadzonych badań. Warto byłoby uzupełnić ostatnią część dysertacji o rekomendacje.

Dokonując oceny przedłożonej pracy doktorskiej pragnę podkreślić jej dwa podstawowe walory. Po pierwsze, wybór tematyki pracy i jej zakres uważam za trafny i aktualny, a jego uzasadnienie za przekonujące i rzeczowe, na co wskazałam na początku recenzji. Wynika to z jednej strony ze stałego wzrostu zainteresowania problematyką rozwoju regionalnego i lokalnego, a z drugiej odwołania się przez Autorkę do zasobów pracy, jako kluczowego czynnika determinującego procesy rozwoju społeczno-gospodarczego w XXI wieku.

Po drugie przeprowadzone w rozprawie badania mają ważny walor poznawczy, poszerzają wiedzę o czynnikach determinujących rozwój regionalny i lokalny w okresie transformacji. Ich wyniki mogą być traktowane jako interesujący głos w dyskusji nad barierami i ograniczeniami rozwoju społeczno-gospodarczego, przy uwzględnieniu specyfiki województwa opolskiego. Wprawdzie tytułowe zagadnienie od wielu lat stanowi przedmiot licznych badań i analiz, opracowań naukowych oraz dyskusji społeczno-politycznej, jednak pozostawiają one wiele pytań i wątpliwości wymagających uzupełnienia. Istotnym walorem, ale i wyzwaniem prowadzonych rozważań był przyjęty okres badawczy, obejmujący lata 1989-2020. Podjęte przez Doktorantkę badania należy uznać za uzasadnione merytorycznie, a dobór metod badawczych oraz uzyskane wyniki i ich interpretację za istotne.

Rozprawa nasuwa również kilka uwag dyskusyjnych i sugestii możliwych do wykorzystania w dalszych pracach badawczych.

- Biorąc pod uwagę objętość rozprawy, część rozważań wydaje się zbędna, a ich bardziej syntetyczne ujęcie byłoby korzystne dla odbioru całej dysertacji. Przykładem są teorie i koncepcje rozwoju regionalnego oraz rynku pracy, które Autorka przedstawiła w rozdziale pierwszym (pkt. 1.4.) i drugim (pkt. 2.4). Pozwalają one osadzić wyniki badań empirycznych w dotychczasowym dorobku literaturowym, jednak to, co obniża wartość prowadzonych rozważań to potraktowanie tych punktów jako swego rodzaju przeglądu, bez krytycznej ich analizy oraz próby oceny, czego można byłoby oczekiwać w pracy doktorskiej.
- Biorąc pod uwagę podjętą problematykę warto byłoby więcej uwagi poświęcić czynnikom i barierom rozwoju regionalnego i lokalnego, szczególnie w kontekście ich wpływu na zasoby pracy i ich wykorzystanie (w tym automatyzacji i robotyzacji, czy cyfryzacji pracy). W tym miejscu równie istotna wydaje się pogłębiona analiza uwarunkowań edukacyjnych, brak bowiem w dysertacji rozważań dotyczących luki kompetencyjnej, występującej od wielu lat w Polsce.
- W trzeciej hipotezie cząstkowej Autorka użyła określenia „nieustabilizowany rynek pracy”, brakuje jednak bezpośrednich odniesień w dysertacji to tego zagadnienia i wskazania, co Autorka rozumie pod tym pojęciem. Czy jest to tylko kwestia wielkości bezrobocia? Czy również kształtowania się innych wskaźników rynku pracy – jeśli tak, to jakich?
- W rozprawie, a przynajmniej w podsumowaniu warto byłoby sformułować kilka postulatów i rekomendacji dla polityki regionalnej. Biorąc pod uwagę, że charakter prowadzonych analiz mógłby stanowić podstawę dla wniosków w tym zakresie, nasuwa się pytanie: jakie wskazówki i rekomendacje wynikają z przeprowadzonych badań dla województwa opolskiego, szczególnie w odniesieniu do polityki rynku pracy, polityki migracyjnej oraz edukacyjnej?

7. Ocena rozprawy pod względem formalnym i redakcyjnym

Praca została przygotowana starannie, choć Autorka nie ustrzegła się błędów interpunkcyjnych, stylistycznych, czy gramatycznych.

- Pewne zastrzeżenia związane są ze stosowaniem przez Autorkę określeń takich jak: „wielka liczba...” s. 27, „oddziaływuje” zamiast oddziałuje (s. 66), „zmiany w liczbie” zamiast zmiany liczby (s. 104), „...jest źródłem generowania aktualnego rozwoju społeczno-gospodarczego” (s. 145), „wysokość współczynników” – raczej – wysoka wartość współczynników (s. 228).
- Brak precyzji dotyczących określenia czasu i miejsca „na przestrzeni lat...” (s. 192), ,
- Po tytułach nie należy stawiać kropki. Autorka nie ustrzegła się tego błędu począwszy od strony tytułowej rozprawy, poprzez tytuły niektórych punktów (np. 2.4 – s. 70, 3.1. s. 94, 4.3 – s. 188, 6.3. – s. 294) oraz tytuły rysunków (np. rys. 1.1, s. 17).
- Brak przypisu 212 (s. 136).
- Brakujące litery w opisie województw (rys. 4.10, 4.11 i kolejne – s. 186-187).
- Literówki - „...jednej strony...” - brak „Z” s. 30, „współczynnik solaryzacji” zamiast skolaryzacji s. 148, „Kotlarz” zamiast Kotlorz D. s. 367.

Część badawcza pracy została zilustrowana licznymi wykresami (69) i tabelami (84), co należy uznać za zabieg pożądaný. Warto byłoby jednak zadbać o uwzględnienie tego samego okresu badawczego np. przedstawienie danych w latach parzystych, co ułatwiłoby analizę i interpretację rozważań prowadzonych w rozprawie.

Przedstawione uwagi mają charakter techniczny i nie zmniejszają walorów merytorycznych rozprawy doktorskiej. Recenzowana rozprawa doktorska mgr Iwony Mstowskiej spełnia wymogi formalne stawiane tego typu pracom.

8. Konkluzja

Reasumując, stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr Iwony Mstowskiej spełnia wymogi Ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. Nr 65 , poz. 959 z późn. zm.) i wnioskuję do Rady Naukowej Uniwersytetu Opolskiego o jej przyjęcie i dopuszczenie mgr Iwony Mstowskiej do publicznej obrony.

Katowice, 26.07.2023r.

Joanna Anna